

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292. Ефективна економіка. 2024. № 12.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.12.82>

УДК 338.43.01:339.564(477)

*I. В. Юрескул,
аспірант кафедри статистики та математичних методів в економіці,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3201-1572>*

СУЧАСНІ ІНДИКАТОРИ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ РЕГІОНАХ

*I. Yureskul,
Postgraduate student of the Department of Statistics and Mathematical
Methods in Economics, Odessa National Economic University*

CURRENT INDICATORS OF AGRIBUSINESS DEVELOPMENT IN UKRAINE AND ITS REGIONS

У статті розглянуті особливості функціонування вітчизняного агробізнесу в сучасних умовах, ускладнених російсько-українською війною та воєнним станом. Детально проаналізовано основні негативні фактори, що чинять тиск на аграрні підприємства, які виникли в результаті бойових дій. Визначено збитки, які вони принесли вітчизняному аграрному сектору. Проаналізовані основні індикатори розвитку сільськогосподарської галузі та показники фінансово-господарської діяльності аграрних підприємств України. Встановлено, що український аграрний сектор має значний

потенціал для подальшого розвитку та залишається досить перспективним для інвестування фінансових ресурсів. Для того, щоб структурна трансформація аграрного сектору стала можливою і ефективною, потрібно використовувати комплексний підхід, який охоплюватиме відновлення виробничої інфраструктури, фінансову підтримку, модернізацію використовуваних технологій, розвиток людського капіталу.

The article examines the peculiarities of the functioning of domestic agribusiness in modern conditions complicated by the Russian-Ukrainian war. The purpose of the article is to determine modern indicators of the development of agribusiness enterprises in Ukraine and its regions. When writing the article, such research methods as the generalization method, the logical method, the system analysis method, the statistical method, and the structural-functional method were used. In Ukraine, the development of the agricultural sector has been one of the priorities for a long time, and in the conditions of war, when a large part of the industrial capacity is lost due to occupation or destruction, it generally occupies a key position in the rating of the branches of the economic system. This is connected both with ensuring the food security of the country in the conditions of war, and with the fact that the income from the sale of agricultural products has become the main source of financial resources for filling the state budget. However, in recent years, domestic agribusiness has been operating in extremely difficult conditions related to both military operations and changes in natural and climatic conditions, therefore it needs state support. The paper analyzes in detail the main negative factors exerting pressure on agricultural enterprises that arose as a result of hostilities. The damage they caused to the domestic agricultural sector was determined. The main indicators of the development of the agricultural industry and indicators of the activity of agricultural enterprises were analyzed. It has been established that the Ukrainian agricultural sector has significant potential for development and remains quite promising for investment.

Considering the great role of the agricultural sector in the economy of Ukraine, its support in the conditions of the Russian-Ukrainian war and recovery after its end is critically important for the economic system in the conditions of post-conflict reconstruction. In order for the structural transformation of the agricultural sector to become possible, it is necessary to use a comprehensive approach, which will cover the restoration of the production infrastructure, financial support, modernization of the technologies used, and the development of human capital.

Ключові слова: *агробізнес, зернові, сільське господарство, елеватори, фінансування, індикатори, експорт.*

Keywords: *agribusiness, grains, agriculture, elevators, financing, indicators, export.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В економіці України сільське господарство відноситься до важливих галузей економіки, оскільки є не лише важливим джерелом надходження чистого доходу від реалізації експортних угод до державного бюджету (до початку повномасштабного вторгнення близько 40%, в умовах воєнного стану частка продукції АПК у структурі експортних угод зросла до 50-60%), але й відповідає за забезпечення продовольчої безпеки країни, що особливо важливо в сучасних умовах. Зважаючи на це, сьогодні важливе значення має забезпечення повноцінної роботи підприємств агробізнесу, результати діяльності яких генерують вагомую частину ВВП країни, формують експортний потенціал і забезпечують робочі місця для населення країни. Проте останніми роками вітчизняний агробізнес функціонує в надскладних умовах, пов'язаних як із воєнними діями, так і зі зміною природно-кліматичних умов (в деяких регіонах України влітку 2024 року не було практично опадів). Агробізнес за таких умов потребує державної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання функціонування аграрних підприємств досліджується такими науковцями, як Л. О. Бойко, В. О. Бойко, І. І. Вініченко, Я. А. Гончаренко, К. М. Дідур, Т. В. Добродзій, М. Я. Кобеля-Звір, І. С. Костенко, І. О. Крюкова, М. В. Неграй, А. А. Тараненко, М. В. Ткаченко, С. В. Степаненко, Л. М. Христенко, Т. І. Шутько та інших. Проте, не зважаючи на велику кількість напрацювань із окресленої проблематики, нерозкритою залишається низка питань, що стосуються питання функціонування підприємств агробізнесу в сучасних умовах. Насамперед, не достатньо досліджені особливості функціонування вітчизняних сільськогосподарських підприємств в умовах тривалого негативного впливу факторів, спричинених повномасштабною війною. Крім того, потребують більш глибокого дослідження та уточнення особливості євроінтеграційних процесів України та їх впливу на вітчизняний агробізнес.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення індикаторів розвитку підприємств агробізнесу в Україні та в регіонах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогодні розвиток вітчизняного аграрного сектору відбувається в несприятливому середовищі через російсько-українську війну. В результаті бойових дій аграрний сектор України зазнав колосальних втрат, зокрема за підрахунками фахівців KSE Institute, Міністерства економіки України, Міністерства відновлення та Міністерства з питань тимчасово окупованих територій на початок 2024 року сума прямих збитків, завданих вітчизняному аграрному сектору, складала 10,3 млрд. дол. США [1]. Найбільші втрати АПК пов'язані насамперед із знищенням (викрадання і вивезення на територію рф) сільськогосподарської техніки та обладнання, пошкодженням та руйнуванням меліоративних систем, втратою зберігаючих потужностей (елеваторів та зерносховищ), загибеллю поголів'я тварин, пошкодженням багаторічних насаджень, втратою готової продукції через пошкодження або крадіжку (знищення логістичної інфраструктури через бойові дії тощо), екологічними ризиками.

Найбільше збитків підприємства агробізнесу отримали внаслідок знищення або пошкодження сільськогосподарської техніки й обладнання (оцінюється за експертними оцінками в 6 млрд. дол. США). Ще 2 млрд. дол. США втрат пов'язані із збитками через знищення виробленої аграрної продукції та її вивезенням до росії [1]. Крім прямих витрат, вітчизняні аграрії зазнали суттєвих непрямих витрат, пов'язаних в першу чергу із зниженням обсягів виробництва та збуту продукції рослинництва, проблемами з її реалізацією за кордон та зниженням цін на експортно-орієнтовані товари [3, с. 57]. Адже відсутність доступу до основних транспортних шляхів спричинила суттєві проблеми в ланцюгах експорту аграрної продукції, навіть в тих регіонах, які найменш постраждали від війни. Ще одним фактором, який завдав значних збитків компаніям аграрного бізнесу в південній частині України, збитки від якого й досі важко достовірно оцінити, став підрив окупантами Каховської ГЕС.

Крім інфраструктурних втрат, на агробізнес мали значний вплив міграційні процеси і демографічні зміни, адже велика кількість жителів сіл через бойові дії була вимушена покинути свої домівки, переїжджаючи або у більш безпечні регіони, або за кордон. Це призвело до браку робочої сили на багатьох аграрних підприємствах. Погіршила цю ситуацію і мобілізація працівників аграрних підприємств, а той персонал, що залишився працювати, часто стикається із проблемами через нестачу сільськогосподарського обладнання (брак ресурсів за умов воєнного стану на його придбання), безпечних умов праці тощо. Це створює значну небезпеку для агробізнесу і в майбутньому, оскільки такий великий відтік населення зі сільської місцевості поглибив й так тривалу проблему депопуляції сільського населення, що ще більше ускладнить відновлення сільськогосподарської галузі після завершення війни.

Для агробізнесу важливим негативним фактором, що перешкоджає його розвитку, стала фінансова криза у галузі. Банки суттєво обмежили обсяги кредитування сільського господарства через підвищення рівня

ризиковості ведення аграрного бізнесу, що пов'язано безпосередньо із війною [4, с. 50]. Це суттєво ускладнило доступ фермерів до фінансових інструментів для підтримки чи відновлення виробництва. Разом з цим, підвищення цін на паливо, мінеральні добрива і засоби захисту рослин спричинили зростання собівартості виробництва, що стало додатковим чинником тиску на агробізнес.

Наступний обмежуючий чинник, що буде ще довго впливати на сільське господарство навіть після закінчення війни – це втрата угідь (оброблюваних земель). По-перше, за приблизними оцінками, до 30% сільськогосподарських земель України перебувають у зоні бойових дій чи тимчасово окуповані, що автоматично робить їх недоступними для обробки аграріями. По-друге, великі території, навіть у тих населених пунктах, де інтенсивних бойових дій не велося, забруднені мінами та іншими вибуховими речовинами. Сьогодні Україна є країною з найбільшими площами замінованих територій, серед яких великі площі саме сільськогосподарських земель, які потребують розмінування, що робить їх непридатними для сільськогосподарського використання на найближчий час [5].

Загалом виробництво сільськогосподарської продукції у 2022 році скоротилось на 8,5 млрд. дол. США (рис. 1.).

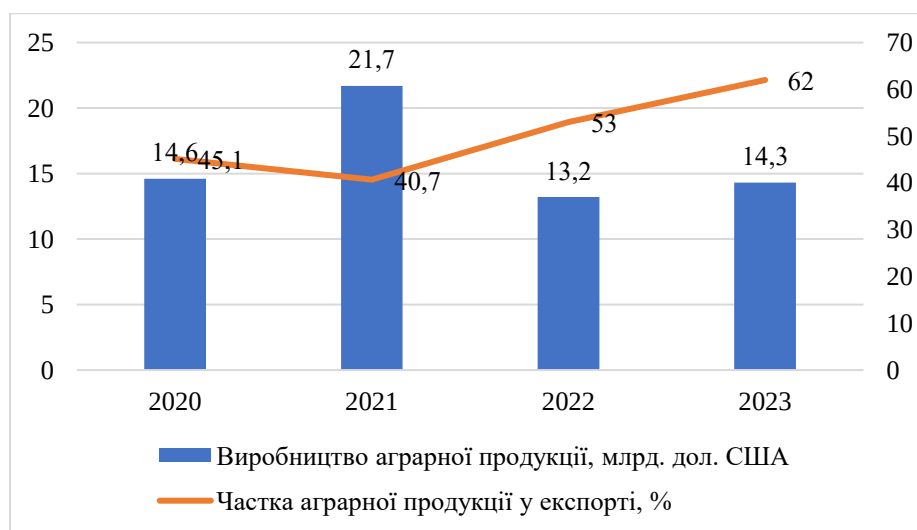

Рис. 1. Показники діяльності аграрного сектору України у 2020-2023 рр.

Джерело: складено автором на основі [6]

Частка експорту продукції аграрного сектору України у 2022 році зросла на 12,3 в. п. порівняно з 2021 роком. У 2024 році аграрна продукція АПК займала вже 62% у загальній структурі експортних угод, хоча у фізичному обсягу експорт аграрної продукції зменшився. Це пов'язано насамперед із загальним скороченням обсягів експорту.

Проведемо оцінку динаміки кількості суб'єктів агробізнесу в Україні (табл. 1.). Дані таблиці демонструють стійку тенденцію до скорочення кількості аграрних підприємств протягом усього аналізованого періоду, однак у 2022 році відзначене різке скорочення кількості суб'єктів бізнесу - аж на 25,5%, що пов'язано саме з початком повномасштабної війни. Слід відмітити, що серед усіх суб'єктів агробізнесу найбільша частка припадає на малі підприємства з кількістю зайнятих працівників до 9 осіб (2022 рік - 86,3%), тоді як на великі підприємства в галузі припадало лише 0,4%.

Таблиця 1. Динаміка кількості суб'єктів агробізнесу в 2018-2022 рр.

№	Показник	2018	2019	2020	2021	2022
1	Суб'єкти агробізнесу (до 9 осіб персоналу), од.	62073	61195	59773	57374	41758
2	Питома вага, %	89,2	89,1	89,1	88,4	86,3
3	Суб'єкти агробізнесу з кількістю зайнятих працівників від 10 до 49 осіб	5469	5476	5467	5753	5085
4	Питома вага, %	7,9	8,0	8,1	8,9	10,5
5	Суб'єкти агробізнесу з кількістю зайнятих працівників від 50 до 249 осіб	1824	1789	1679	1640	1368
6	Питома вага, %	2,6	2,6	2,5	2,5	2,8
7	Суб'єкти агробізнесу з кількістю зайнятих працівників від 250 осіб і більше	215	202	193	167	175
8	Питома вага, %	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4

Джерело: складено автором на основі [7]

Проаналізуємо показники, що характеризують вплив аграрного сектору на макроекономічні індикатори країни (табл. 2.).

Дані таблиці підтверджують той факт, що у 2022 році в результаті повномасштабної війни показники діяльності агробізнесу суттєво погіршились, як і макроекономічні показники економічної системи України в цілому. Наприклад, якщо реальний ВВП скоротився на 30% (загальний номінальний ВВП зменшився на 4%), то ВВП, згенерований підприємствами агробізнесу, зменшився на 24,3%. Причому його скорочення відбулося у

структурі загального ВВП на 2,3 в. п. Обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції зменшився на 27,7%.

Відзначається досить цікава ситуація з інфляційними очікуваннями. Так, якщо у 2022 році індекс споживчих цін складав 120,2%, то індекс цін на сільськогосподарську продукцію складав лише 101,2%. Це скоріш за все пов'язано із здешевленням продукції рослинництва, яку багато підприємств, не маючи можливості реалізувати на експорт, перенаправляли на внутрішній ринок. Тоді як вартість продукції тваринництва, навпаки, підвищувалась.

Таблиця 2. Показники розвитку сільськогосподарської галузі в 2018-2022 рр.

№	Показник	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення, 2022/2021	
							абс.	відн.
1	ВВП, млн. грн.	3560302	3977198	4222026	5450849	5239114	-211735,0	96,1
2	ВВП галузі, млн. грн.	360998	356563	393077	593367	449148	-144219,0	75,7
3	Питома вага ВВП, генерованого в галузі, у загальному обсягу ВВП, %	10,1	9,0	9,3	10,9	8,6	-2,3	78,9
4	Реалізована продукція в галузі, млн грн	540509,4	572748,3	62407,1	943489,3	682412,1	-261077,2	72,3
5	Індекс цін на продукцію, %	109,3	92,4	119,2	136,0	101,2	-34,8	74,4
6	Індекс споживчих цін, %	110,9	107,9	102,7	109,4	120,2	10,8	109,9
7	Валова додана вартість продукції галузі, млн. грн.	347501	344023	381392	576821	436954	-139867,0	75,8
8	Продуктивність праці на 1 працівника, тис. грн*	867,7	928,6	857,2	н/д	н/д	-	-
9	Кількість працівників, ос.	358,6	337,2	327,8	327,0	318,7**	-8,3	97,5
10	ВВП / кількість працівників у галузі	1006,7	1057,4	1199,2	1814,6	1409,3	-405,3	77,7

* у постійних цінах 2016 року

** станом на 31.01.2022

Джерело: складено автором на основі [7]

Із метою оцінювання тенденцій розвитку суб'єктів агробізнесу проаналізуємо фінансові показники їх діяльності, за допомогою яких зробимо відповідні висновки про прибутковість та стабільність їх діяльності

(табл. 3). Отже, у 2022 році діяльність більшості аграрних підприємств була прибутковою (78,5%), проте їх питома вага скоротилася практично на 10% порівняно з 2021 роком, що спричинено воєнними діями. Для прикладу, чистий прибуток аграрних підприємств у 2022 році скоротився на 64,3%, а рентабельність їх діяльності за результатами 9 місяців була від'ємною.

Таблиця 3. Основні фінансові показники діяльності суб'єктів агробізнесу в 2018-2020 рр.

№	Показник	2018	2019	2020	2021	2022	Відхилення, 2022/2021	
							Грн.	%
1	Фінансовий результат до оподаткування, млн. грн, в т.ч.	71478,5	94041,4	82230,6	239982,5	87258,4	-152724,1	36,4
1.1	питома вага прибуткових підприємств, %	86,3	83,1	82,7	88,3	78,5	-	-
1.2	питома вага збиткових підприємств, %	13,7	16,9	17,3	11,7	21,5	-	-
3	Чистий прибуток, млн. грн	70419,6	92839,9	81465,2	237605,8	84822,4	-152783,4	35,7
4	Рівень рентабельності операційної діяльності *	10,4	10,2	1,6	6,7	-1,2	-	-
5	Рівень рентабельності загальної діяльності *	8,5	8,4	-1,6	6,9	-5,2	-	-

* станом за 9 місяців

Джерело: складено автором на основі [7]

Для розвитку будь – якого виду діяльності, в тому числі і в галузі сільськогосподарського виробництва важливе значення має залучення інвестиційних ресурсів. В Україні і до війни ситуація з інвестиційним забезпеченням агробізнесу та сільських територій характеризувалася нестабільністю і зниженням рівня інвестиційної привабливості через недосконалу спеціалізовану інфраструктуру, обмеженість фінансово - інвестиційного потенціалу вітчизняних аграріїв, зокрема через брак ресурсів зі сторони державної підтримки [8, с. 190]. Тому у структурі джерел фінансування активів агробізнесу переважає власний капітал із часткою 49-54%, а питома вага довгострокових зобов'язань, які є джерелом капітальних

інвестицій і розширеного відтворення сільськогосподарського виробництва, - у межах 4-9%. Тобто для агробізнесу власні кошти залишаються головним джерелом фінансування господарської діяльності. Ця ситуація не змінилася, а, навпаки, погіршилася після початку повномасштабного вторгнення, адже в умовах війни обсяги інвестиційних потоків майже припинилися для аграрних підприємства в східній та південній частині України та істотно скоротилися в центральній та західній через суттєве підвищення ризиків для інвесторів.

За таких умов суттєво підвищується важливість та необхідність підтримки агробізнесу зі сторони держави, насамперед малих та середніх підприємств сектору. Проте в реальності відзначена протилежна ситуація – загальне скорочення обсягів і напрямків державної підтримки аграрної галузі триває шостий рік підряд із незначним підвищенням активності в 2021-2022 рр. (рис. 2).

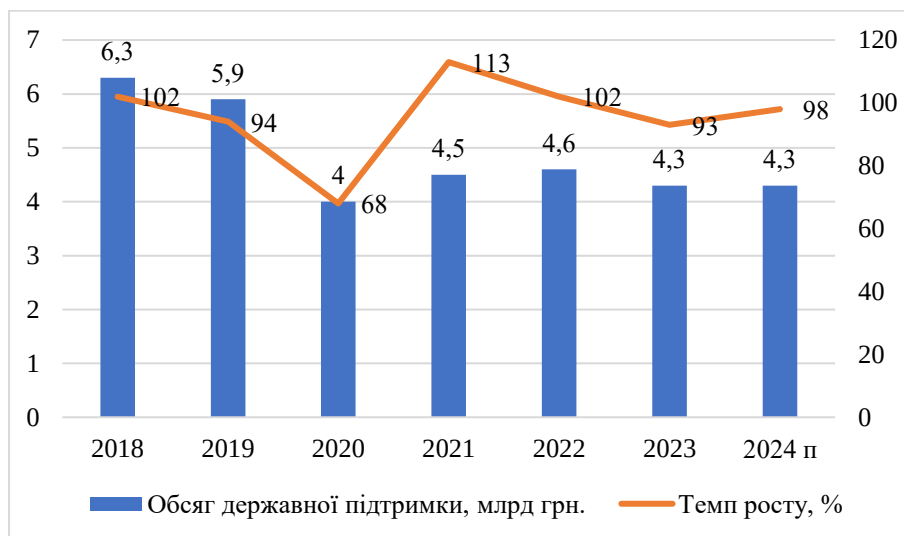

Рис. 2. Динаміка обсягів державної підтримки АПК України в 2018-2024 рр.

Джерело: складено автором на основі [6]

Зважаючи на виключно важливу роль аграрного сектору в економіці України, його підтримка в умовах російсько-української війни та відновлення після її закінчення є критично важливою для економічної системи в умовах постконфліктної перебудови. Так, відновлення аграрного сектору буде рушійною силою для відновлення сільських територій, повернення населення, розвитку інфраструктури. Крім того, відновлення

аграрної галузі має стратегічне значення для забезпечення продовольчої безпеки України і зменшення імпортозалежності в основних продуктах. Аграрний сектор також має значний інвестиційний потенціал, особливо в контексті запровадження інноваційних технологій, таких як прецизійне землеробство, «зелена економіка», цифровізація. Адже це дозволяє підвищувати ефективність використання земельних ресурсів, знижувати витрати агробізнесу і оптимізувати процеси вирощування сільськогосподарських культур навіть у складних воєнних умовах [9, с. 539].

Україна повинна використати післявоєнний потенціал для структурної трансформації аграрного сектору, який має перейти до стадії більш сталого й інноваційного розвитку. З метою мінімізації ризиків іноземного інвестування в аграрному секторі України на ринку повинні тісно взаємодіяти три основних гравці: сільськогосподарські товаровиробники (споживачі страхових послуг); страхові компанії (які надають послуги); держава у формі органів державної влади, відомств та міністерств.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, слід відмітити, що формування системи індикаторів оцінки розвитку вітчизняного агробізнесу є складним, проте необхідним завданням для забезпечення сталого розвитку і ефективного управління. Комплексний підхід до цього питання дозволяє створити систему індикаторів, яка не лише оцінює поточний стан агробізнесу, але й сприяє його розвитку та підвищенню конкурентоспроможності. Проведений аналіз показників діяльності суб'єктів агробізнесу показав негативний вплив факторів, пов'язаних з війною. Це відображається як в загальних збитках, отриманих аграрним сектором, так і зниженням рівнів прибутковості та рентабельності аграрних підприємств. Зважаючи на важливість внеску агробізнесу в економіку України в умовах війни, потребують подальшого дослідження питання його підтримки зі сторони держави, підвищення інвестиційної привабливості галузі та реалізації основних напрямів з структурної трансформації сектору після закінчення війни.

Література

1. Звіт про прямі збитки інфраструктури від руйнувань внаслідок військової агресії Росії проти України станом на початок 2024 року. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (дата звернення 18.11.2024)
2. Як агробізнес вистояв під час війни. URL: <https://agribusinessinukraine.com/> (дата звернення 19.11.2024)
3. Бойко Л. О. Сучасний стан агробізнесу в Україні та його ревіталізація у післявоєнний період. Л. О. Бойко, В. О. Бойко. *Таврійський науковий вісник. Серія : Економіка*. 2023. Вип. 16. С. 55-61.
4. Вініченко І. І. Інвестиції в сільське господарство як головне джерело досягнення продовольчої безпеки України. І. І. Вініченко, К. М. Дідур, Т. В. Добродзій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 1. С. 49-55.
5. Неграй М. В. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. М. В. Неграй, А. А. Тараненко, І. С. Костенко. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38> (дата звернення 18.11.2024)
6. Офіційний сайт Національного інституту стратегічних досліджень. Аграрний сектор України у 2023 році: складові стійкості, проблеми та перспективні завдання. URL: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahramnyy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> (дата звернення 19.11.2024)
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 19.11.2024)
8. Інноваційний розвиток аграрного сектора: моделі фінансування та оцінка впливу фінансування на регіональному рівні. Т.Сус, Н.Судук, О.Ємець, С.Мовчун, О.Цюпа. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2023. Т. 2 (49). С. 181–193.
9. Солошенко Р. М. Напрями відновлення аграрного сектору України у післявоєнний період. *Право та державне управління*. 2023. №2. с. 533-541.
10. Кобеля-Звір М. Я. Грантова підтримка агробізнесу в умовах війни: можливості, переваги, труднощі. *Агросвіт*. 2023. № 14. С. 30-36.

References

1. KSE Institute (2024), "Report on direct damage to infrastructure from destruction as a result of Russia's military aggression against Ukraine as of the beginning of 2024", Available at: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/04/01.01.24_Damages_Report.pdf (Accessed: 18 Nov 2024).
2. Ahrobiznes (2024), "How agribusiness survived during the war", Available at: <https://agribusinessinukraine.com/> (Accessed: 19 Nov 2024).
3. Boyko, L. O. and Boyko, V. O. (2023), "The current state of agribusiness in Ukraine and its revitalization in the post-war periods", Taurian Scientific Herald. Series: Economy, vol. 16. pp. 55-61.
4. Vinichenko, I.I., Didur, K.M. and Dobrodziy T.V. (2024), "Investments in agriculture as the main source of achieving food security in Ukraine", Investments: practice and experience, vol. 1, pp. 49-55.
5. Negray, M.V., Taranenko, A.A. and Kostenko, I.S. (2022), "The agricultural sector of Ukraine in the conditions of war: problems and prospects", Economy and society, vol. 40. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-38>
6. State Statistics Service of Ukraine (2024). Available at: <https://ukrstat.gov.ua/> (Accessed: 19 Nov 2024).
7. National Institute of Strategic Studies (2024), "The agricultural sector of Ukraine in 2023: components of sustainability, problems and promising tasks", Available at: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ahraryy-sektor-ukrayiny-u-2023-rotsi-skladovi-stiykosti-problemy-ta> (Accessed: 19. Nov 2024).
8. Sus, T., Suduk, N., Yemets, O., Movchun, S. and Tsyupa, O. (2023), "Innovative development of the agricultural sector: financing models and assessment of the impact of financing at the regional level", Financial and credit activity: problems of theory and practice, vol. 2 (49), pp. 181-193.
9. Kobelya-Zvir, M.I. (2023), "Grant support for agribusiness in wartime conditions: opportunities, advantages, difficulties", Agroworld, vol. 14, pp. 30-36.
10. Soloshenko, R.M. (2023), "Directions of restoration of the agricultural sector of Ukraine in the post-war period", Law and public administration, vol. 2, pp. 533-541.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2024 р.